

Mr. sc. Srećko Grgurević, viši sudski savjetnik
na Županijskom sudu u Splitu

**RADE KALANJ: “Suvremenost klasične sociologije”,
Politička kultura, Zagreb, 2005**

Sociologija, kao i sve ostale znanosti, ima svoje utemeljitelje i klasike koji su zaslužni za nastanak same discipline i njezino osamostaljenje u odnosu na ostale discipline koje se općenito mogu svrstati u to područje. No, za razliku od prirodnih znanosti u kojima se pitanje zaslužnosti i veličine postignuća u pravilu rješava bez nekakvih posebnih sporova, u društvenim znanostima, pa tako i u sociologiji, ni to ne može ostati izvan područja prijepora i kontroverzi. Razlog za to treba tražiti u onome što je među ostalim predmet same sociologije, a to je uklopljenost društvenih znanosti u kontekst društvenog razvoja i problema koji se pri tome otvaraju. U takvoj situaciji i problem znanstvene objektivnosti postavlja se na drugačiji način i nije ga moguće riješiti tako jednostavno. U takvoj situaciji nije čudno da u pravilu nema ni konsenzusa ni o pitanju u kolikoj mjeri su klasici koji su pisali prije više od stoljeća još uvijek aktualni i važni za suvremenu sociologiju. Rade Kalanj upravo tu temu aktualnosti klasika za suvremenu sociologije uzima kao temu svoje analize i kroz svojevrstan pregled razvoja discipline daje svoj odgovor na tako postavljeni problem.

Od klasičnih autora koji su pojedinačno uzeti u obzir navode se August Comte, Alexis de Tocqueville, Herbert Spencer, Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber, Georg Simmel i Vilfredo Pareto. Svaki od njih tema je pojedinog poglavlja u kojem se u najkraćem rekapituliraju najznačajnije ideje koje su ih obilježile kao sociologe, te ocjenjuju jake i slabe strane njihove analize i sociološkog pristupa. Ali, prije takvog pojedinačnog pristupa klasičnim autorima Kalanj se pozabavio sa dva bitna pitanja koja su od bitnog značaja za temu koja je predmet analize. To su načini na koji se do sada pristupalo problemu suvremenog značenja klasičnih socioloških teorija i intelektualni poredak prosvjetiteljstva i oblikovanje društvenih znanosti.

Upravo ta dva prva poglavlja predstavljaju dobar uvod u pojedinačne analize klasičnih autora i omogućuju da se takva pojedinačna analiza stavi u općenitiji kontekst. Posebno se to odnosi na temu odnosa ideje prosvjetiteljstva i razvoja društvenih znanosti koja i danas predstavlja temu kontroverzi i rasprava koje su se razvijale u okviru teme “krivnje” prosvjetiteljstva za neke od negativnosti koje su obilježile proteklo dvadeseto stoljeće. Sociologija kao “dijete” prosvjetiteljstva ni sama nije mogla izbjeći takvoj raspravi.

Prigovori koji su se upućivali prosvjetiteljstvu kao sustavu ideja i načela o organizaciji društvenog života kreću se u širokom rasponu, od prijepora vezano za samu ideju da se društva mogu razvijati i napredovati, do prigovora koji su uključivali prihvaćali samu ideju, ali su ukazivali na negativne konzekvence potpunog razvijanja te ideje. Za prvu vrstu prigovora karakteristično je da su ih upućivali kritičari konzervativne provenijencije, koji su branili tradiciju kao izvor

legitimnosti poretka i načelo organizacije društvenog života. U drugu grupu kritičara prosvjetiteljstva mogli bi se na primjer svrstati pripadnici frankfurtske sociološke škole sa njihovom poznatom kritikom formalne instrumentalne racionalnosti koja dovedena do krajnjih konzekvenci prerasta u sveobuhvatnu moć, bilo u obliku totalitarnih država ili nekog drugog oblika totalne kontrole društva.

No, bez obzira na sve te kritike ostaju nebitne i neke bitne stvari koje se mogu ubrojiti u pozitivnu bilancu prosvjetiteljstva. To se odnosi kako na konzekvence koje je prosvjetiteljstvo kao ideja imalo za razvoj znanosti, tako i na određene principe načela organizacije političkog i ekonomskog života koje se u bitnome oslanjaju ili direktno vuku porijeklo iz prosvjetiteljstva. Doista, kako to Kalanj s pravom ističe, teško je zamisliti znanost onakvu kakva je u današnjem obliku bez prosvjetiteljstva i njegovih postavki o čovjeku kao razumnom biću, o nužnosti da se sve znanje temelji na empirizmu i njegovim metodama, bez prosvjetiteljskih ideja univerzalizma i progresa. Isto tako, ne može se osporiti ni činjenica da se i procesi industrijalizacije, sekularizacije, demokratizacije i individualizacije društvenog života, koji su obilježili razvoj modernih društava, svoj bitni temelje imaju upravo u navedenim prosvjetiteljskim idejama. Dapače, baš su prosvjetiteljstvo i njegova načela mnogo puta poslužili kao osnov legitimacije prilikom provođenja revolucionarnih ili postepenih promjena koje su sva današnja moderna industrijski razvijena društva proživjela u svom putu do današnjeg stadija društvenog razvoja.

Pitanje o relevantnosti sociologije do sada se odvijalo na način da su se mišljenja diferencirala u rasponu od negiranja relevantnosti analiza klasičnih sociologa za današnju sociologiju do zastupnika mišljenja da su klasici i danas relevantni za sociologiju. Kalanj sve stavove koji su se pojavili grupira u nekoliko stajališta: stajalište ignorancije, stajalište relativizacije, stajalište učene indiferentnosti, stajalište predmetne posebnosti i stajalište kontinuiteta.

Stajalište ignorancije je u pogledu odnosa prema klasicima sociologije izrazito negativno određeno. Po zastupnicima koji se mogu ubrojiti u pristalice tog stava klasične su teorije zastarjele i bez ikakvog su značaja za razumijevanje suvremenih društava i problema s kojima se ta društva susreću.

Stajalište relativizacije ne osporava u potpunosti važnost klasičnih ideja, ali ih relativizira na način da smatra iste nisu relevantne za suvremene probleme sociologije, ali da se trebaju proučavati u obrazovnom procesu u smislu upoznavanja sa nekim osnovnim idejama i pojmovima koji su se pojavljivali u razvoju sociologije.

Stajalište učene indiferentnosti ima donekle sličnosti sa stajalištem relativizacije. I po tom stavu dvojbeno je da li klasične teorije mogu biti od značaja za analizu suvremenih problema, ali su one u tolikoj mjeri ugrađene u neke osnovne pojmove i pretpostavke koje su u međuvremenu postale sastavni dio sociološkog i općenito znanstvenog diskursa da više nije potrebno posebno ih izdvajati i analizirati. Dajući te temelje na kojima se dalje razvijala ne samo sociologije nego i ostale društvene znanosti klasične teorije postigle su svoju svrhu i na taj posredan način sačuvali i svoje značenje.

Stajalište predmetne posebnosti veže se upravo na tu spomenutu činjenicu da su u suvremenu sociologiju i njen pojmovni aparat ugrađene bitne ideje klasičnih

sociologa. Upravo stoga zastupnici tog stajališta tvrde da se sociologija, kao uostalom i ostale znanosti, treba stalno vraćati tim klasicima i tretirati ih kao neophodni predmet svoje analize. Jer, bez njih i njihova doprinosa ne bi bilo ni sadašnje sociologije kao posebne discipline koja se izdvojila iz grupe ostalih društvenih znanosti. Pa kako na primjer filozofija ne može zanemariti svoje osnivače i utemeljitelje kao što su Platon ili Aristotel, tako ni sociologije ne može i ne smije zaboraviti svoje klasike i utemeljitelje.

Stajalište kontinuiteta je posljednje koje Kalanj izdvaja u svojoj klasifikaciji i ono je na suprotnom polu od onog prvog stajališta ignorancije. Dok stajalište ignorancije totalno negira važnost klasičnih teorija za suvremenu sociologiju, stajalište kontinuiteta ističe važnost klasičnih ideja i u smislu mogućnosti da se iste smatraju relevantnima i za probleme koji se danas postavljaju kao teme socioloških analiza. Dakle, kod zastupnika ovog stava klasične teorije ne prihvaćaju se kao važne samo iz razloga što su dale neke osnovne pojmove ili zato što mogu doprinijeti da se budući sociolozi pripreme za svoj poziv, već se ističe da nam one mogu dati poticajne ideje ili kategorije za analizu problema koji muče suvremena društva.

Što se tiče stava koje je od tih stajališta najprihvatljivije, iz cjelokupne analize, posebno posljednjeg poglavlja knjige naslovljenog "Pouke i konzekvencije", može se zaključiti da Kalanj zastupa stajalište kontinuiteta kao najbolji pristup pitanju važnosti klasičnih socioloških teorija. Naravno da su one u mnogim svojim elementima prevladane, ali se ne može zanemariti ona bitna humanistička i racionalistička osnova klasičnih teorija. "Povijesni prijelomi dvadesetog stoljeća, koji dakako uključuju nove filozofske uvide, revolucionarne pomake u fundamentalnim znanostima i tehnoznanostima, kao i značajne spoznajne rezultate socijalnih znanosti, donekle su poljuljali naša uvjerenja u jednoznačno emancipatorske sposobnosti znanosti i razuma, to jest pretpostavljenu istodobnost pozitivnih spoznaja i emancipacije. Pokazuju se da je ljudska vladavina zbiljskim procesima nešto relativnija i neizvjesnija nego što se to prije mislilo, da proizvodi i neželjene učinke, te da znanstvena umnost, kao osnova svekolikog razvoja, ne rješava automatski sve probleme čovjeka i njegovog društvenog svijeta. To ipak nisu razlozi za moralističku detronizaciju znanosti pa, prema tome, ni za napuštanje emancipatorskih, prosvjetiteljstvom potaknutih načela i intencija klasičnih socioloških teorija. (str. 317-318)" Navedeni citat samog autora najbolje oslikava njegovo stajalište, uz napomenu da se njegova relevantnost može potvrditi određenim primjerima koji se upravo sada događaju.

Karl Marx i marksizam, koji se kao sustav ideja razvio na njegovu naučavanju, su nakon raspada komunističkih režima su od mnogih proglašeni potpuno irelevantnima i nebitnima. Međutim, u ovom trenutku, petnaestak godina nakon proglašenja marksizma "mrtvim" on se pokazuje puno življim nego što su to mnogi prorokovali. Kao primjer za to može se navesti da je najpoznatiji njemački liberalni tjednik "Der Spiegel" kao centralnu temu svog broja od 22.8.2005. godine imao "povratak" Marxa na društvenu scenu. Ako bi se upitali za razloge te pojave, upravo stajalište koje smo označili kao stajalište kontinuiteta daje najbolje objašnjenje tog fenomena. S jedne strane radi se o tome da su klasici u odnosu na sadašnje sociologe, politologe i ostale pripadnike korpusa društvenih

znanosti u prednosti upravo zbog nedostatka specijalizacije koji odlikuje današnju društvenu znanost, što znači da se uvijek otvara mogućnost reinterpretacije njihovih ideja. No, još važniji faktor je ono što je spomenuto u gore navedenom citatu Rade Kalanja, a to je taj humanistički potencijal koji je u pravilu bio polazna točke pristupa klasičnih sociologa njihovim analizama, a koji je sastavni dio i Marxova mišljenja.

Na kraju, dajući jednu opću ocjenu knjige, može se reći da je ona u prvom redu od interesa za stručnu javnost, znači prvenstveno sociologe, ali i ostale koje se bave analizom društvenih problema. Ona je dobar podsjetnik da se povremeno treba vratiti klasicima koja nam možda neće dati gotove odgovore na pitanja koja nas muče, ali će nas naučiti jednom širem pristupu problemima suvremenog društva i njihovim uzrocima.